
Prof. dr. Dušanka Bošković

Adnan Kafedžić

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Rektorat / Rectorate

prorektorzakvalitet@unsa.ba

adnan.kafedzic@unsa.ba

Prof. dr. Maida Čohodar Husić

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Mašinski fakultet / Faculty of Mechanical Engineering

cohodar@mef.unsa.ba

UDK 378.4:658.562

Pregledni naučni rad

OSIGURANJE KVALITETA VISOKOG OBRAZOVANJA ZASNOVANO NA ISHODIMA UČENJA

HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE BASED ON LEARNING OUTCOMES

Sažetak

Uspostava sistema za osiguranje kvaliteta na Univerzitetu u Sarajevu vodi se sljedećim načelima: promovisanje stalnog unapređenja kvaliteta implementacije studijskih programa visokog obrazovanja; kao i primjena najboljih međunarodnih pristupa i praksi visokog obrazovanja. Bolonjski proces daje poseban značaj obrazovanju zasnovanom na ishodima, pa se ishodi učenja uspostavljaju kao nova mjera institucionalne izvrsnosti koja za sobom povlači promjenu fokusa sa „Šta student treba radi da uspješno završi studij?“ na pitanje „Za šta je student osposobljen tokom studija?“ ili preciznije „Šta student može da radi nakon što završi studij?“. U ovom radu nakon osnovnih informacija o obrazovanju zasnovanom na ishodima i značaju ovog pristupa sa implementacijom bolonjskog procesa u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, daje se pregled pristupa osiguranju kvaliteta i unapređenju studijskih programa visokog obrazovanja, zasnovanih na ishodima učenja. Tek uspostavljanjem težišta visokog obrazovanja na ishodima učenja omogućava se suštinska promjena fokusa obrazovanja sa nastavnika na studenta, a što je jedan od temelja Standarda i smjernica za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja.

Ključne riječi: osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja, obrazovanje zasnovano na ishodima, obrazovanje sa studentom u fokusu

Summary

The quality management system at the University of Sarajevo is guided by the following principles: promotion of constant improvement of the quality of the study programmes and the application of the best educational approaches and practices. The Bologna process gives special importance to outcome based education (OBE), so learning outcomes are established as a new measure of institutional excellence, shifting a change in focus from "What should student do to successfully complete her/his studies?" to "What competences student acquired during her/his studies?" or more precisely "What can student do after finishing her/his studies?". In this paper, after basic information about outcome based education and the importance of this approach with the implementation of the Bologna process in the European Higher Education Area (EHEA), an overview of the approach to quality assurance and to study programmes improvements based on learning outcomes is given. Focus on learning outcomes enables the fundamental change of the focus from the teacher to the student, which is one of the foundations of the Standards and Guidelines for Quality Assurance in the EHEA (ESG).

Keywords: *higher education quality assurance, outcome-based education, student-centered education*

Tradicionalni pristup u opisu obrazovnih cjelina u visokom obrazovanju, bilo da su u pitanju predmeti ili čitavi studijski programi, zasnovan je na navođenju sadržaja koji se podučava. Tako da se studijski programi opisuju navođenjem predmeta, a sami predmeti se opisuju navođenjem liste tema. Očito da je ovo pristup fokusiran na nastavnika pošto je nastavnik taj koji vrši odabir tema i dizajnira predmet. Trendovi razvoja visokog obrazovanja, kako u formalizovanom Evropskom prostoru visokog obrazovanja (engl. *European Higher Education Area - EHEA*), a tako i van njega, pokazuju pomak od modela usmjerenosti na nastavnika prema modelu zasnovanom na tome šta učenici znaju i za šta su osposobljeni nakon završetka studija. U literaturi se najčešće kao prvi kritičari nastavniku usmjerenog pristupa u obrazovanju navode Gosling i Moon (2001). U svom radu oni ističu da sam sadržaj predmeta nije dovoljan osnov da se precizno indentificiraju postignuća koje student treba da ostvari da bi položio predmet, a samim tim nije moguće na osnovu sadržaja znati za koja su postignuća studenti osposobljeni kada polože predmet. Isti autori uočavaju značajno ispreplitanje ishoda učenja i osiguranja kvaliteta jer s jedne strane ishodi učenja omogućavaju internim i eksternim procesima osiguranja kvaliteta da utvrde usklađenost nastavnog plana i

programa sa kvalifikacijskim okvirom, a s druge strane upravo kompetencije navedene u kvalifikacijskim okvirima su osnov definisanja ishoda učenja.

Važno je podsjetiti se da je jedan od osnova Bolonjske deklaracije i promovisanje evropske saradnje u osiguranju kvaliteta u cilju razvoja uporedivih kriterijuma i metodologija, i da ishodi učenja dobivaju poseban značaj za sistem osiguranja kvaliteta. Za sistem kvaliteta sa fokusom na studenta, mijenja se čitav koncept kriterija i metodologija, i sa evaluacija usmjerenih na ulaze u obrazovni proces, odnosno resurse, uspostavljaju se sistemi evaluacije usmjerene na izlaze – odnosno rezultate obrazovnog procesa. Istovremeno se uočava promjena od evaluacije individualnih vještina nastavnika na institucionalnu odgovornost za kvalitet obrazovanja.

Promocija kulture kvaliteta i stalno unapređenje kvalitete studijskih programa su strateška opredjeljenja Univerzitetu u Sarajevu od početka implementacije Bolonjskog procesa. Ovaj strateški cilj se posebno reflektira na aktivnosti resora kvaliteta vezane za pripremu svih članica za eksternu akreditaciju studijskih programa. Zato je fokus ovog rada na interpretaciji kriterija za akreditaciju studijskih programa u Bosni i Hercegovini kroz prizmu obrazovanja zasnovanog na ishodima učenja i stepen prožimanja ovog pristupa sa svakodnevnom praksom na Univerzitetu u Sarajevu. Na početku rada se daje kratki pregled povezanosti obrazovanja zasnovanog na ishodima učenja i principa Bolonjskog procesa, kao i identificirani izazovi pri široj primjeni ovog pristupa u EHEA, da bi se prakse na Univerzitetu u Sarajevu postavile u širi kontekst istraživanja razvoja visokog obrazovanja.

Bolonjski proces i obrazovanje zasnovano na ishodima

Ishodi učenja se stalno pojavljuju u dokumentima koji se odnose na Bolonjski proces (Adam, 2006):

„U 21. vijeku, na ishode učenja je nedvojbeno najbolje gledati kao na temeljni gradivni blok bolonjskih obrazovnih reformi. Ishodi učenja predstavljaju praktično sredstvo i metodološki pristup koji je usvojen radi poboljšanja konkurentnosti, transparentnosti, priznavanja i mobilnost evropskog obrazovanja. „

Ishodi učenja donose više transparentnosti u visokog obrazovanje, posebno kada su u pitanju stečene kvalifikacije. Jedna od bitnih karakteristika Bolonjskog procesa je unapređenje tradicionalnog opisa kvalifikacija, posebno kroz uvođenje Dodatka diplomi.

Na Ministarskoj konferenciji u Berlinu 2003. godine ohrabruju se države članice “da razrade okvir uporedivih i kompatibilnih kvalifikacija za svoje sisteme visokog obrazovanja, koji bi trebao nastojati da opiše kvalifikacije u smislu opterećenja, nivoa kvalifikacije, ishoda učenja, kompetencija i profila. Oni se takođe obavezuju da razrade sveobuhvatni okvir kvalifikacija za Evropski prostor visokog obrazovanja.” (Bolonjski proces, 2003)

Moguće je uočiti da se primjena ishoda učenja vezuje za tri različita nivoa:

- Lokalno na nivou visokoškolske ustanove prilikom uvođenja studijskih programa, kod dizajniranja nastavnih planova i programa, za konstruktivno usaglašavanje ishoda učenja, nastavnih metoda i načina evaluacije postignuća studenata, kod osiguranja kvaliteta nastavnih procesa – prvenstveno za internu evaluaciju studijskih programa;
- Na državnom nivou za usvajanje kvalifikacijskih okvira, kao i za sisteme eksternog osiguranja kvaliteta obrazovanja
- Na međunarodnom nivou sa ciljem prepoznavanja kvalifikacija i transparentnosti sistema osiguranja kvaliteta da se podrže i horizontalna i vertikalna mobilnost studenata i akademskog osoblja.

Primjer primjene ishoda učenja na međunarodnom nivou su generički Dublinski deskriptori kao deskriptori sva tri ciklusa univerzitetskog obrazovanja u EHEA i koji služe kao referentni osnov za implementaciju kvalifikacijskih okvira. Dublinski deskriptori generički opisuju koja se postignuća i sposobnosti očekuju od studenata nakon završetka svakog od tri bolonjskog ciklusa i povezuju se sa kvalifikacijom koja odgovara tom ciklusu (QF-EHEA, 2005).

U početku implementacije Bolonjskog procesa mogao se uočiti jedan kontrast – iako je prepoznata važnost obrazovanja zasnovanog na ishodima učenja, istovremeno se moglo svjedočiti o slabom nivou razumijevanja ovog pristupa i relativno rijetkoj primjeni pristupa u obrazovnoj praksi u Evropi (Adam, 2006). Jedan od primjera koji potvrđuje ovo zapažanje su izmjene u kriterijima internog osiguranja kvaliteta objavljenih u sklopu Standarda i smjernica za osiguranje kvaliteta u EHEA, čija je prva verzija usvojena na Ministarskoj konferenciji u Bergenu, Njemačka, 2005. (ESG, 2005), a zatim unaprijeđena verzija na Ministarskoj konferenciji u Yeravanu, Armenija, 2015. godine (ESG, 2015).

Kriterij broj 2. za interno osiguranje kvaliteta koji se u prvoj verziji odnosi na usvajanje, praćenje i periodičnu reviziju studijskih programa (ESG, 2005)

razdvaja se na dva kriterija – broj 2. koji se vezuje za dizjaniranje i usvajanje studijskih programa, i kriterij broj 9. posvećen periodičnoj reviziji. Dok se u prvobitnoj verziji zahtijevaju formalne procedure usvajanja, nakon deset godina ovaj kriterij se detaljnije elaborira: „Programi se trebaju dizajnirati tako da ispunjavaju postavljene ciljeve, uključujući i planirane ishode učenja.“ (ESG, 2015) i naglašava uloga obrazovnih ishoda. Kod kriterija 9. jasno se evaluacija referira na „stepen realizacije ishoda učenja i njihovu relevantnost za tržište rada“ ukazujući na potrebu prilagođenja ishoda lokalnom okruženju u smislu relevantnosti. U opisu kriterija 2. kada se ishodi učenja povezuju sa kvalifikacijskim okvirom na državnom nivou, a onda i sljedi do EHEA Kvalifikacijskog okvira. Sljedivost ishoda učenja do internacionalnih opštih kvalifikacijskih okvira na jednoj strani, i uvažavanje relevantnosti lokalnog okruženja, daje fleksibilnost kod usvajanja i izmjena studijskih programa. Na ovaj način univerzitet se prilagođava lokalnim potrebama a zadržava kvalifikacije u okviru propisanih i očekivanih deskriptora.

Univerzitet u Sarajevu provodi reformu obrazovanja u skladu sa Bolonjskim procesom 2005. godine, a u periodu 2007–2012 redovno se organizuju savjetovanja o reformi visokog obrazovanja, gdje učestvuju i međunarodni stručnjaci koji doprinose transferu znanja i uvođenju pozitivnih evropskih obrazovnih praksi (Ryan, 2007). Interesantno je naglasiti da je Norma Ryan jedan od autora seminalnog teksta „Pisanje i korištenje ishoda učenja: Praktični vodič“ (Kennedy, Hyland, Ryan, 2006) i uz gostovanje kao govornik na savjetovanju aktivno je učestvovala u projektima uspostave sistema osiguranja kvaliteta.

Nastavnici Univerziteta u Sarajevu se aktivno uključuju u evropske projekte saradnje, prvenstveno u okviru Tempus programa. Tempus je program Evropske unije koji je imao za cilj modernizaciju visokog obrazovanja u partnerskim zemljama regija Istočne Evrope, Centralne Azije, Zapadnog Balkana i Mediterana. Tempus projekti su projekti izgradnje institucionalnog kapaciteta ili strukturnih mjera, a česta su uz razvoj specifičnih studijskih programa bili usmjereni ka razvoju sistema kvaliteta, kvalifikacijskih okvira ili obrazovnih politika. U okviru TEMPUS projekta „IT kvalifikacijski okvir za visokoškolski prostor u BiH (2007–2008)“, učestvuje i prof. dr. Ulrich Teichler koji je kreator ideje dodatka diplomi (Berg i Teichler, 1988).

Od 2013. godine na Univerzitetu u Sarajevu se implementira projekat TRAIN, finansiran od strane Fondacije kralja Baudouina iz Belgije, i projekat ima za cilj profesionalni razvoj akademskog osoblja. Nekoliko modula koji su dio

TRAIN obuke su vezani za planiranje i unapređenje studijskih programa bazirano na ishodima učenja. Upravo je već pomenuti rad (Kennedy, Hyland, Ryan, 2006) osnov jednog od modula i bio je dio obavezne literature tokom treninga trenera održanog 2014. godine. Nastava u sklopu projekta TRAIN se održava od 2014 godine, i nije prekidana ni tokom COVID-19 pandemije.

Kriteriji za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog ciklusa

Kvalitet u visokom obrazovanju je usmjeren ka poboljšanju postignuća studenata, a zadaća osiguranja kvaliteta je vezana za povjerenje u nivo tih postignuća (Souto Lopez i Fecteau, 2019). Uočena povezanost može se provjeriti kroz pojedinačne kriterije kvaliteta studijskih programa. U nastavku rada se daje pregled interpretacije pojedinih kriterija za akreditaciju studijskih programa u Bosni i Hercegovini kroz prizmu obrazovanja zasnovanog na ishodima učenja. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH usvojila je i objavila Kriterije za akreditaciju studijskih programa za I i II ciklus studija (2017) koji su bazirani na Standardima i smjernicama za osiguranje kvaliteta u EHEA iz 2015. godine, dio koji se odnosi na internu evaluaciju. Ovi kriteriji sadržani su i u Odluci o izmjenama i dopunama odluke o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini koja je objavljena 2019. godine.

Za pregled interpretacije kriterija u odnosu na ishode učenja izdvojeni su sljedeći kriteriji:

- Kriterij 1: Politika osiguranja kvaliteta studijskih programa
- Kriterij 2: Kreiranje i usvajanje studijskih programa
- Kriterij 3: Učenje, poučavanje i vrednovanje usmjereni na studenta
- Kriterij 4: Upis i napredovanje studenata, priznavanje i certificiranje
- Kriterij 8: Informiranje javnosti o studijskim programima
- Kriterij 9: Kontinuirano praćenje, periodična evaluacija i revizija studijskih programa

Svaki kriterij uključuje skup više potkriterija, kod kojih je takođe izvršena selekcija na osnovu njihove relevantnosti i direktne veze sa ishodima učenja, bilo na programskom nivou ili na nivou pojedinih predmeta. Ovo detaljnije upoznavanje sa kriterijima i povezivanje sa ishodima učenja treba da doprinese često pogrešnoj interpretaciji da se interna evaluacija i eksterna

akreditacija oslanjaju prvenstveno na kvantifikativne kriterije i indikatore, uglavnom vezane za infrastrukturu, resurse, uključujući i kvantificiranje kada su u pitanju i ljudski resursi. Tu se prvenstveno misli na evaluaciju kvaliteta nastavnika kroz bibliometrijske podatke. Analizom pobrojanih kriterija se ujedno ukazuje i na mogućnosti unapređenja nastavnog procesa kao i na potrebu transparentnog izvještavanja i informisanja prema svim zainteresovanim stranama, prvenstveno prema studentima.

Kriterij 1: Politika osiguranja kvaliteta studijskih programa

“1.1. Visokoškolska ustanova ima usvojenu i javno dostupnu politiku unutrašnjeg osiguranja kvaliteta studijskih programa kao dio njenog strateškog upravljanja.

1.2. Politika osiguranja kvaliteta studijskih programa je usmjerena na promociju: istraživačkog rada, učenja i poučavanja, mobilnosti i internacionalizacije na studijskim programima, kao i sprečavanju plagijata radova nastavnika i završnih radova studenata na svim ciklusima studija.

1.3. Politika podržava razvoj kulture kvalitete u kojoj svi unutarnji sudionici doprinose kvaliteti studijskih programa, te definiira način uključivanja vanjske sudionika u tome.”

Politika osiguranja kvaliteta Univerziteta u Sarajevu u fokus stavlja stvaranje mehanizama za kontinuirano poboljšanje djelatnosti visokog obrazovanja. U skladu s tim ciljem sistem osiguranja i upravljanja kvalitetom je usmjeren na stalno poboljšanje obrazovnog i naučno-istraživačkog rada, kao i stalno inoviranje procesa rada u skladu sa dostignućima nauke i struke. Kao i svi mehanizmi poboljšanja i inoviranje se manifestuje na dva nivoa: na Univerzitetu i na samim članicama, i aktivnosti i rezultati na oba nivoa se isprepliću. Tako da se sa jedne strane sami nastavnici, kao ključni akteri nastavnog procesa, angažuju na unapređenju i modernizaciji nastave, a na drugoj strani menadžment Univerziteta inicira projekte i aktivnosti kojima se inoviraju svi procesi a posebno nastavni. Ono što je važno jeste: obezbijediti uspješnu komunikaciju i dijeljenje informacija i rezultata između ova dva nivoa, tako da se aktivnosti na članicama kontinuirano prate kroz redovna izvještavanja, a aktivnosti na nivou Univerziteta se odvijaju na transparentan način sa otvorenim pozivima prema svim akterima da se aktivno uključe.

Primjeri ovih praksi su Praksoteka – serija online razgovora i predavanja o učenju i poučavanju organizovanih tokom 2021. godini na Univerzitetu u Sarajevu, kada su nastavnici imali priliku da dijele svoja inovativna rješenja u

organizaciji nastave tokom pandemije COVID-19, i sva predavanja su snimana i omogućen je pristup kako osoblju Univerzita tako i široj zajednici. Pandemija je probudila kreativnost nastavnika i saradnika, iako je otvorila brojna pitanja, ali je potakla razvoj novih praksi i pristupa učenju i podučavanju. Kroz sesije Praksoteke otvoren je prostor u kojem su dijeljena iskustva, dobre prakse, kreativna rješenja, ideje za unapređenje, ali i otvarana diskusija vezana za nedoumice, dileme, probleme u online nastavi.

Drugi primjer su aktivnosti u sklopu projekta „Jačanje digitalnih i pedagoških kompetencija nastavnika i saradnika“ kada su predavači na planiranim kursovima angažovani putem javnog poziva koji je distribuiran svim članicama, a isto tako su distribuirani pozivi za pohađanje kurseva.

Kriterij 2: Kreiranje i usvajanje studijskih programa

„2.1. Visokoškolska ustanova ima uspostavljene procedure za kreiranje i usvajanje studijskih programa koji uključuju studente i sve zainteresirane strane. ...

2.3. Ciljevi studijskog programa i ishodi učenja su jasno definirani i podudarni sa sadržajem studijskih programa i nivoom ciklusa studija i u skladu su sa strategijom ustanove. Ciljevi studijskog programa i ishodi učenja su uporedivi sa istim i/ili sličnim programima na visokoškolskim ustanovama u BiH i inostranstvu.

2.4. Ishodi učenja su utvrđeni i navedeni na svakom nivou studijskog programa, te su povezani sa standardima kvalifikacija, Kvalifikacijskim okvirom u BiH i Okvirom kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA).“

Kriterij 2. se smatra ključnim kriterijem za evaluaciju studijskih programa jer ukazuje na formalizovan i odgovoran proces usvajanja studijskih programa. Jasno je da se potkriteriji fokusiraju na ciljeve programa – a to su planirana zanimanja, zatim na ishode učenja, i to na njihovu transparentnost, kao i uporedivost sa istim/sličnim programima, ukazuje se na usklađenost sa nivoom studijskog programa, te na vezu sa standardima kvalifikacija, Kvalifikacijskim okvirom u BiH i Okvirom kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA).

Posebno treba istaknuti zahtjev da su u proces usvajanja uključeni relevantni akteri – kako interni, tako i eksterni, što uključuje studente i predstavnike tržišta rada. Česte su diskusije oko uloge univerziteta i odnosa sa 'tržištem

rada', i ovaj zahtjev ne stavlja univerzitet u podređenu ulogu, ali povlači odgovoran pristup procesima dizajniranja studijskih programa i njihovu usmjerenost ka potrebama društva. Predstavnici vanjskih zainteresovanih strana – zapravo budući poslodavci, bilo da dolaze iz komercijalnog ili javnog sektora, izvor su informacija za definisanje aktuelnih i traženih obrazovnih ciljeva. Ovi zahtjevi se usklađuju sa misijom i vizijom Univerziteta, čime se osigurava pozicija Univerziteta kao lidera u društvu, a interni akteri demonstriraju da „shvataju dinamiku globalnih i lokalnih društveno-ekonomskih, tehničko-tehnoloških i političkih procesa te održiva i inovativna rješenja za unapređenje kvaliteta života za sve“, kako stoji u Misiji Univerziteta u Sarajevu.

Tokom dizajniranja studijskog programa neophodno je voditi računa da programski ishodi učenja ispunjavaju zahtjeve postavljene obrazovnim ciljevima, jer programski ishodi učenja predstavljaju skup kompetencija: znanja, vještina i stavova, koji se očekuju od svih svršenih studenata. Ovi planirani programski ishodi treba da se adekvatno mapiraju na očekivane ishode učenja pojedinih predmeta. Prilikom samoevaluacije studijskih programa efikasan način provjere balansiranog mapiranja programskih ishoda je korištenje matrice pokrivenosti, u kojoj se predmeti navode u redovima, a ishodi u kolonama.

Kriterij 3: Učenje, poučavanje i vrednovanje usmjereni na studenta

„3.3. Studenti se ocjenjuju kroz javno dostupne procedure za pravedno, transparentno i dosljedno ocjenjivanje, kao i kroz različite oblike provjere znanja i vještina u skladu sa specifičnostima i postavljenim ciljevima studijskog programa.“

Ovaj kriterij se bavi dostizanjem očekivanih ishoda, kako kroz dizajniranje pojedinih predmeta uključujući adekvatne nastavne metode, tako i adekvatnom evaluacijom postignuća. Važno je uočiti kako je evoluirao kriterij od prvobitnog dokumenta ESG iz 2005. godine do trenutno važećih kriterija ESG iz 2015. Kriteriji za akreditaciju studijskih programa I i II ciklusa studija u Bosni i Hercegovini (HEA, 2019) prate upravo ovu unapređenu verziju evropskih standarda i smjernica i eksplicitno se u nazivu kriterija navodi usmjerenost na studenta.

Planiranje predmeta tako da se usklade aktivnosti podučavanja i način evaluacije postignuća studenta sa očekivanim ishodom učenja čini osnovu ideje konstruktivnog usklađivanja (Biggs 1996). Autor objašnjava nastanak

pojma konstruktivno usklađivanje jer je zasnovan na psihologiji konstruktivizma i ideji da se znanje gradi-**konstruiše** kroz aktivnosti učenika, uz potrebu da podučavanje i evaluacija budu **usklađeni** sa planiranim ishodima učenja (Biggs 1996).

Dizajniranje predmeta po modelu konstruktivnog usklađivanja je tema jednog od obaveznih modula na TRAIN programu obuke akademskog osoblja na Univerzitetu u Sarajevu. Program TRAIN se provodi od 2013. godine i obuka je do 2023. obuhvatila preko **450** polaznika sa Univerziteta. Važno je istaći da se u sklopu TRAIN programa polaznici obučavaju i kako da definišu obrazovne ishode, u kognitivnom i afektivnom domenu, u skladu sa Bloomovom taksonomijom (Bloom i Krathwohl, 1956), odnosno revidiranom Bloomovom taksonomijom (Anderson i Krathwohl, 2001), i bazirano na praktičnom vodiču za pisanje i korištenje ishoda učenja (Kennedy, Hyland, Ryan, 2006).

Kriterij 4: Upis i napredovanje studenata, priznavanje i certificiranje

„4.3. Diplomiranim studentima se dodjeljuje dokument koji pojašnjava stečenu kvalifikaciju, uključujući ostvarene ishode učenja, te kontekst, nivo, sadržaj i status studija koji su pohađali i uspješno završili.“

Po uspješnom završetku studija studentu se dodjeljuje diploma i dodatak diplomi kojim se objašnjava stečena kvalifikacija uz navođenje postignutih ishoda učenja. Na ovaj način se transparentno daju informacije relevantne za zapošljavanje, a i za nastavak obrazovanja.

Dodatak diplomi je relativno novi instrument za prepoznavanje kvalifikacije, nudi detaljan opis završenih studija i daje indikaciju stečenih kompetencija po završetku studija. Dodatak diplomi pruža sljedeće informacije organizovane u osam sekcija: (1) identifikacija nosioca kvalifikacije; (2) identifikacija kvalifikacije i institucije koja dodjeljuje kvalifikaciju, kao i institucije na kojoj se pohađao studijski program, važno je uočiti da ovo dvoje ne mora biti ista institucija; (3) nivo i trajanje kvalifikacije, kao i kvalifikacija koja je uslov za upis u studij; (4) sadržaj programa i postignuti rezultati; (5) funkcija kvalifikacije – mogućnost nastavka školovanja i da li je diplomom dodijeljena regulisana kvalifikacija; (6) dodatne informacije; (7) certificiranje dodatka diplomi; i (8) pojedinosti o sistemu visokog obrazovanja (EC, CoE, UNESCO, 2018).

Dodatak diplomi ima za cilj da olakša implementaciju Konvencije o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji iz 1997, poznatiju kao Lisabonska konvencija. Konvencija je usvojena od strane Vijeća Evrope i UNESCO-a. Evropska komisija je u saradnji sa Vijećem Evrope i UNESCO-m objavila Instrukciju o dodatku diplomi, revidirana 2018. godine. Za temu rada posebno je značajna sekcija 4. gdje se navode ishodi učenja povezani sa kvalifikacijom:

„Ishodi učenja su iskazi o tome šta diplomac zna, razumije i umije da radi nakon završetka studija i sticanja kvalifikacije (znanja, vještine, kompetencije). Ishode učenja treba izraziti u sadašnjem vremenu. Ove informacije sve više postaju ključna osnova na kojoj se kvalifikacije ocjenjuju i/ili priznaju.“ (EC, CoE, UNESCO, 2018)

U sekciji 6. se navode sva individualna postignuća u učenju stečena izvan programa, a koje je institucija priznala i relevantna su u svrhu procjene prirode, nivoa i upotrebe stečene kvalifikacije. Uz navođenje slobodnih ili dodatnih nastavnih cjelina koje su neciklične ili koje su dio cikličnog obrazovanja, ovdje se navode podaci o periodu mobilnosti u inostranstvu, obavljena praksa, volonterski rad itd. Ovdje se navode i oni oblici sticanja znanja koje institucija prepoznaje iako student nije dobio kredite, ali koji ipak doprinose ishodima učenja (EC, CoE, UNESCO, 2018). Takođe informacije o prethodnom učenju koje je prepoznato i/ili preneseno mogu biti zabilježene u ovoj sekciji.

Kriterij 8: Informiranje javnosti o studijskim programima

„8.1. Visokoškolska ustanova objektivno i pravovremeno informiše javnost ažuriranim informacijama o svim aspektima odobrenih (licenciranih) i/ili akreditiranih studijskih programa koje nudi sa posebnim osvrtom na definirane ciljeve studijskih programa i ishode učenja. Podaci o akademskim karijerama zaposlenog i angažovanog osoblja su javno objavljeni. Minimum 50% od ukupnih informacija je na engleskom jeziku.“

Informiranje javnosti o aktivnostima institucije dobiva poseban značaj kroz ovaj kriterij, i na ovaj način se obezbjeđuje transparentnost rada visokoškolske ustanove prema svim zainteresovanim stranama kao što su sadašnji i budući studenti, alumni, poslodavci, i cjelokupna javnost.

Informacije koje su obuhvaćne ovim kriterijem su primarno vezane za studijske programe koje visokoškolska institucija nudi, a posebno se izdvajaju ciljevi studijskih programa i planirani ishodi učenja ovih programa, zatim kvalifikacije koje se dodjeljuju, i korištene metode podučavanja i vrednovanja (ESG, 2015).

Dodatno se u Kriterijima za akreditaciju studijskih programa za I i II ciklus studija u Bosni i Hercegovini (HEA, 2019) potcrtava potreba o informisanju o akademskim karijerama zaposlenog i angažovanog osoblja, čime se dobija uvid u njihovu naučnu i stručnu ekspertizu. Univerzitet u Sarajevu u strateške ciljeve uključuje vidljivost Univerziteta potciljeve vezane za digitalnu transformaciju nastave, uspostavljanje digitalnog repozitorija teza i završnih radova, unapređenje predstavljanja akademskog osoblja na web stranicama članica uključujući vezu sa njihovim istraživačkim profilima: ORCID, Publons i Google Scholar, kao i unapređenje izdavačke djelatnosti kroz otvoreno izdavaštvo knjiga i časopisa i objavljivanje arhivskih sadržaja.

Kriterij 9: Kontinuirano praćenje, periodična evaluacija i revizija studijskih programa

„9.2. Visokoškolska ustanova periodično evaluira nastavni plan i program, nastavni proces, stepen realizacije ishoda učenja i njihovu relevantnost za tržište rada putem anketiranja studenata, akademskog i administrativnog osoblja, te povratne informacije koristi za inoviranje i unapređenja istog.“

Kako je već navedeno, kontinuirano praćenje i periodična evaluacija i revizija studijskih programa izdvojena je kao zaseban kriterij i time je potcrtan značaj kontinuiranog unapređenja. I naravno, i ovaj kriterij se fokusira na ishode učenja, čiji se stepen realizacije evaluira i shodno tome se vrši inoviranje i unapređenje. Važno je istaći da iako je pomenuta evaluacija po svojoj prirodi samo-evaluacija, znači provode je interni akteri koji nastavni proces izvode i njime upravljaju, povratne informacije se prikupljaju i od eksternih aktera, a tu se prvenstveno misli na predstavnike tržišta rada. Studenti kao interni akter sa posebnim značajem prepoznatim u studentu usmjerenom pristupu su obavezno uključeni u proces samoevaluacije putem svojih predstavnika.

Zaključak

U radu su predstavljene kriteriji osiguranja kvaliteta izdvojeni iz evropskih i domaćih standarda (ESG 2015, HEA 2019), a koji se direktno referenciraju na ishode učenja. Uz izdvojene kriterije predstavljene su i smjernice kako da se obrazovni proces unaprijedi i dostigne zacrtane standarde osiguranja kvaliteta. Važno je istaći da je ovaj proces unapređenja proces postepene transformacije svih tradicionalnih obrazovnih struktura i zahtijeva poptunu promjenu paradigme obrazovne ideje i prakse, koja je prethodno bila usmjerena na nastavnika i samim tim na njegovu individualnu procjenu. Odmah se uočava i potreba za kontinuiranim obrazovanjem nastavnika, što predstavlja novu obavezu za instituciju koja teži kvalitetnom obrazovanju. Evropska komisija je osnovala grupu za strateški pristup modernizaciji visokog obrazovanja koja u svom izvještaju navodi da je ključna odgovornost visokoškolske ustanove da osigura da nastavno osoblje na početku karijere ima pristup pedagoškoj obuci; i da se ta odgovornost proteže i kasnije tako da nastavnici budu u toku sa savremenim pedagoškim praksama i svime što izvrsnost u nastavi zahtijeva (Evropska komisija 2014).

Uloga nastavnika se ne umanjuje i u pristupu usmjerenom na studenta nastavnik je fasilitator učenja, odgovoran da stvara i održava efikasno okruženje za učenje i sticanje iskustava, i to zasnovano na širokom spektru najboljih nastavnih praksi (Tam 2014). Sa ovom promjenom mijenjaju se i percepcija šta čini visokokvalitetno obrazovanje, tako da fokus evaluacija kvaliteta nije primarno na onome što institucija 'unositi' u obrazovni proces, već na onome što studenti nauče i postaju, odnosno ono što studenti 'iznose' iz obrazovnog procesa. Krajnji rezultat opisanog pristupa je unapređenje kvaliteta procesa na Univerzitetu uz visoki stepen transparentnosti informacija o obrazovnom procesu i rezultujućim kvalifikacijama, što je od posebnog značaja za studente, ali i njihove buduće poslodavce, i zapravo za društvo u cjelini.

Literatura

1. Adam, S. (2006) „An introduction to learning outcomes“, u *EUA Bologna Handbook*, Froment E., Kohler J., Purser L., Wilson L. (ur.), B.2.3-1. Berlin, Raabe.
2. Anderson, L.W., & Krathwohl D.R. (2001) *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longmans.
3. Berg, C., & Teichler, U. (1988). Unveiling the hidden information in credentials: a proposal to introduce a "Supplement to higher education diplomas" *Higher Education in Europe*, 13(3), 13–24, Taylor & Rrances Online, publikovano online: 2006, doi.org/10.1080/0379772880130303
4. Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *High Educ* 32, 347–364, pristupljeno online 27. aprila 2023. na: <https://doi.org/10.1007/BF00138871>
5. Bloom, B.S. & Krathwohl, D.R. (1956) *Taxonomy of educational objectives: the classification of educational goals*. New York: Longmans,Green.
6. Bolonjski proces. (2003). *Realising the European higher education area*. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on September, 19 2003. pristupljeno online 27. aprila 2023. na: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf
7. Bolonjski proces. (2005). *The European higher education area—achieving the goals*. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, May 19–20, 2005. pristupljeno online 27. aprila 2023. na: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf
8. ESG. (2005). ENQA Report 2005 - Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, pristupljeno online 27. aprila 2023. na: <https://ehea.info/cid102108/quality-assurance-2003-2005.html>
9. ESG. (2015). The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, European Association for Quality Assurance in Higher Education -ENQA, European Students' Union - ESU, European University Association - EUA, European Association of Institutions in Higher Education - EURASHE, Education International - EI, BusinessEurope, European Quality Assurance Register for Higher Education – EQAR, pristupljeno online 27. aprila 2023. na: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
10. Evropska komisija (2014) Report to the European Commission on improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education

-
- institutions, High Level Group on the Modernisation of Higher Education, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/42468>
11. EC - Evropska komisija, CoE – Vijeće Evrope, UNESCO (2018). Diploma Supplement Instructions, pristupljeno online 27. aprila 2023. na: https://europa.eu/europass/system/files/2020-06/Diploma%20Supplement_Instructions.pdf
  12. Gosling, D., & Moon, J. (2001) *How to use learning outcomes and assessment criteria*. London, SEEC Office.
  13. HEA (2017). „Kriteriji za akreditaciju studijskih programa za I i II ciklus studija“, Odluka o kriterijima za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog ciklusa studija u Bosni i Hercegovini, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, *Službeni glasnik BiH*, broj 47/17
  14. HEA (2019). „Odluka o izmjenama i dopunama odluke o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini“, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, *Službeni glasnik BiH*, broj 26/19
  15. Kennedy, D., Hyland, D. & Ryan, N. (2006). „Writing and using learning outcomes: a practical guide,“ u *EUA Bologna Handbook : making Bologna work* / Ur: Eric Froment, - C 3.4-1, S.1–30, Berlin: Raabe
  16. QF-EHEA. (2005). *A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area*, Bologna Working Group on Qualifications Frameworks, Ministry of Science, Technology and Innovation, Denmark. pristupljeno online 27. aprila 2023. na: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/WG_Frameworks_qualification/71/0/050218_QF_EHEA_580710.pdf
  17. Ryan, N. (2007). "Quality in Irish Universities". *Zbornik radova - Univerzitet u Sarajevu* 01:89-100.
  18. Souto Lopez, M. & Fecteau, F. (2019). „From ESG 2005 to ESG 2015: the tightening of a cognitive framework,“ *The Online Journal of Quality in Higher Education* - oktobar 2019, 6:4, <https://tojkih.net/journals/tojkih/articles/v06i04/v06i04-02.pdf>
  19. Tam, M. (2014): "Outcomes-based approach to quality assessment and curriculum improvement in higher education." *Quality assurance in education* 22, no. 2 158-168.